

Pohodový šatník: wellbeing ekonomika v módním a textilním odvětví

Zprávu pro Evropskou environmentální kancelář připravil Institut pro udržitelnou budoucnost (Technická univerzita v Sydney, UTS), Centrum pro inovační výzkum (CIRCLE, Lundská univerzita) a Erasmova univerzita v Rotterdamu.

Publikováno v anglickém jazyce v březnu 2022, v českém jazyce v listopadu 2023.

Výzkumný tým

Assoc. Prof. Samantha Sharpe (UTS)
Dr. Monique Retamal (UTS)
Dr. Taylor Brydges (UTS)
Dr. Rhiannon Pugh (Lundská univerzita)
Assoc. Prof. Mariangela Lavanga (Erasmova univerzita v Rotterdamu)
Dr. Rebecca Cunningham (UTS)

Překlad

Petra Jurčeková

Citace

Sharpe, S. A., Brydges, T., Retamal, M., Pugh, R., Lavanga, M. Wellbeing wardrobe. Zpracováno pro Evropskou environmentální kancelář, březen 2022.

Poděkování

Za přínos k této zprávě by autorky rády poděkovaly Emily Macintosh (Evropská environmentální kancelář, EEB), poradnímu panelu (Kate Fletcher, Mathilda Tham, Jennifer Hinton, Ed Langham, Xubiao Zhang, Aileen McLeod a Timo Rissanen) a Rachael Jackman.

Děkujeme Rebecce Cunningham za zprostředkování workshopů a všem účastníkům workshopů za jejich cenné příspěvky. Poděkování za pomoc s tvorbou dokumentu si zaslouží také Ceridwen Dovey a Josie Toakley.

EEB děkuje za finanční podporu LAUDES Foundation a Evropské komisi.

Disclaimer

Autorky udělaly vše pro to, aby zajistily faktickou správnost tohoto materiálu ke dni vydání zprávy. Institut pro udržitelnou budoucnost ani autorky nenesou žádnou odpovědnost za škody, které by mohly vzniknout v souvislosti s obsahem této zprávy.

© UTS, březen 2022

Shrnutí

Současné dominantní ekonomické paradigma, které je orientované na nepřetržitý růst HDP a hromadění zisku, již není udržitelné. Naše zaměření na růst vyústilo v nebezpečnou změnu klimatu a ztrátu biodiverzity a ohrozilo hranice kritických planetárních mezí, ale přitom nedokázalo zajistit stabilní živobytí, adekvátní výživu, přístup ke vzdělání, bydlení, zdravotní péči ani důstojnou práci pro velké procento světové populace. Musíme proto najít novou cestu.

Existuje mnoho ekonomických modelů, které nabízejí alternativu k růstu, například ekonomie koblíhy¹, ekonomika ustáleného stavu², tzv. postrůst či nerůst³. Všechny tyto modely nám nabízejí způsob, jak dosáhnout „dobrého života lidí a životního prostředí“ (z angl. wellbeing), spíše než se zaměřovat na růst HDP. V této zprávě budeme pro alternativy k růstovým modelům používat jednotný termín „wellbeing ekonomika“⁴.

Wellbeing ekonomika je definována mj. těmito zastřešujícími cíli:

- snížení dopadu lidské aktivity na životní prostředí (např. snižováním materiálové a energetické spotřeby nebo lokálnější ekonomikou);
- podpora přerozdělení příjmů v jednotlivých zemích i v globálním měřítku (např. díky spravedlivému přerozdělování příjmu, univerzálnímu základnímu příjmu, nepeněžním směnným systémům či novým vlastnickým modelům);
- nastartování přechodu od konzumně orientovaných společností k více participativním a komunitním systémům (např. prostřednictvím kratšího pracovního týdne, regulace reklamy nebo nových způsobů uznání neplacené a neformální práce).

Wellbeing ekonomika a oděvní průmysl

Módní, textilní a oděvní sektor představují typické příklady odvětví, v nichž je naléhavě nutné hledat ekonomické alternativy. Nástup fast fashion, výroba just-in-time a rychlá industrializace v zemích globálního Jihu vedly k tomu, že se textilní a oděvní sektor stal odrazovým můstkem k průmyslovému rozvoji a urychlil růst mezinárodního obchodu v rozvíjejících se ekonomikách. Tento obchod sice přinesl určitým vrstvám společnosti ekonomické a zaměstnanecké výhody,

-
- 1 Ekonomie koblíhy je koncept britské ekonomky Kate Raworth. Pomocí metafory koblíhy mapuje společensky spravedlivý a zároveň environmentálně bezpečný prostor, v němž jsou lidské potřeby naplněny a kapacita planety není překročena. Více na www.kateraworth.com/doughnut.
 - 2 Americký ekologický ekonom Herman Daly je autorem konceptu, dle kterého by se ekonomie měla snažit o nastolení takového průtoku energií a materiálu ekonomickým systémem, aby nepřesáhl určité meze, a usilovat tak o rovnovážný stav.
 - 3 Nerůst je vizí společnosti, v níž nebude základním organizačním principem zisk a růst, ale uspokojení lidských potřeb v rámci planetárních mezí, péče a dostatek. Více například na www.nerust.cz.
 - 4 V českém prostředí se používají různé překlady, například ekonomika dobrého života nebo ekonomika blahobytu. Častěji se ovšem používá anglický pojem (např. mluvíme-li o wellbeingu v práci nebo ve škole). I proto jsme se rozhodli zachovat původní termín (pozn. red.).

avšak v dlouhodobém horizontu byl přínos těchto výhod, zvláště v porovnání s negativními dopady na životní prostředí, zpochybňován ještě předtím, než se projevil důsledek pandemie covidu-19.

Mnoho současných iniciativ zaměřených na udržitelnost v módním průmyslu se vydává cestou zeleného růstu a orientuje se na ekonomické příležitosti spíše než na environmentální imperativy. Iniciativy, které například prosazují používání udržitelnějších vláken a textilií nebo nabízejí údajně eticky uvědomělé varianty, jsou sice chvályhodné, ale obvykle představují pouze malé procento z celkové nabídky značek a umožňují, aby většina obchodních aktivit probíhala obvyklým způsobem. Zavedení certifikací a různých ekologických štítků – které chtějí (v lepším případě) současnou praxi učinit zelenější, ale (v tom horším případě) ji pouze nazeleno natírají – nemůže neudržitelnou podstatu mnoha obchodních modelů nijak zásadně zvrátit. Bez ohledu na tyto iniciativy se v módním, textilním a oděvním sektoru zvyšuje spotřeba materiálů, dochází k nadměrnému plýtvání a narůstá objem odpadu. To vše vede ke znepokojivě vysokému podílu tohoto odvětví na globálních uhlíkových emisích, využívání přírodních zdrojů (půdy a vody) a ztrátě biologické diverzity.

Cesta k pohodovému šatníku

Obrat k postrůstovému módnímu a oděvnímu průmyslu bude vyžadovat dalekosáhlé reformy a změnu celkové koncepce rolí a odpovědnosti v naší společnosti. Strategie Evropské unie nabízí příležitost se na tuto cestu vydat. Náš projekt „pohodového šatníku“ chce přispět k debatě o evropské legislativě v oděvním a textilním průmyslu a upozornit na konkrétní kroky, které by mohly prostřednictvím konceptů wellbeing ekonomiky a postrůstové ekonomiky rozšířit celkový záběr a účinnost této evropské strategie.

Jedná se mimo jiné o hledání inovativních obchodních modelů (včetně neziskových modelů, sociálních podniků a B-corps⁵), různé možnosti využívání oděvů a výrazné snížení jejich spotřeby (například slow fashion, second handy, swapy a půjčovny). V úvahu připadají také alternativy k tradičnímu nákupu oblečení včetně nových způsobů použití, výroby a přešívání oděvů. Zpochybňujeme předpoklady o délce životního cyklu oblečení a množství odpadu, který vzniká.

Změna uvažování o módě a odívání, o jejich významu a dopadech podporuje dialog mezi průmyslem a spotřebiteli. Co znamená přiměřená spotřeba? A jak je možné jí dosáhnout? Intenzivní spolupráce v dodavatelském řetězci napříč módním, textilním a oděvním sektorem bude zásadní pro spravedlivý průběh transformace pro všechny zúčastněné. Tento posun bude vyžadovat zavedení lepších indikátorů, abychom mohli monitorovat principy wellbeingu a zvyšovat kvalitu dat, pomocí nichž se bude měřit a vyhodnocovat pokrok v celém sektoru.

Nový směr

Cílem této zprávy je načrtnout vizi nového směru a položit otázku, jak bude tento postrůstový sektor, vystavěný na naprosto odlišném ekonomickém modelu (spíše než na optimalizované verzi toho současného), doopravdy vypadat. Při hledání odpovědí jsme propojili poznatky ze dvou odlišných oborů: wellbeing ekonomiky a udržitelnosti módy. Hledali jsme průsečíky a styčné body, abychom získali základ pro diskuzi a hledání osvědčených způsobů, jak vybudovat sektor, který bude fungovat v rámci planetárních mezí a zajistí živobytí a důstojnost všem lidem, kteří oblečení vyrábějí i nosí. Taková je vize wellbeing šatníku.

Naše vize

Naše vize stojí na čtyřech základních principech, které vycházejí z charakteristik wellbeing ekonomiky:

- limity – nastavení hranic a orientace na wellbeing ekonomiku;
- spravedlnost – navržení systémů přerozdělování, aby byla zajištěna globální a mezigenerační rovnost;
- správa – řádné participativní a rozhodovací procesy pro formování inkluzivní transformace;
- inovace – nové systémy a obchodní struktury pro poskytování a směnu zboží a služeb.

Opatření a příležitosti

Rozvoj opatření nutných k udržitelnému textilnímu a oděvnímu průmyslu má v Evropě tendenci zaměřovat se na optimalizaci a zvyšování efektivity v rámci již existujících modelů dodavatelského řetězce, například podporou cirkulární ekonomiky založené na recyklaci a/nebo použití

5 Certifikaci organizace B-Lab mohou získat podniky všech právních podnikatelských struktur. Podle certifikace s názvem „B-Corporation“ mají společnosti plnit standardy sociální udržitelnosti, environmentální výkonnosti a odpovědnosti a být pro veřejnost transparentní. Certifikace se vztahuje na celou společnost, tedy na všechny produktové řady a problémové oblasti.

recyklovaných materiálů. Nyní však máme příležitost prosadit ambicióznější politická opatření a návrhy, které budou více uplatňovat principy wellbeing ekonomiky.

Tyto změny jsou naprosto zásadní. Je potřeba vytvořit a zavést limity pro snížení výroby a spotřeby na udržitelnou úroveň, podporovat participativní a přerozdělovací procesy a mechanismy na lokální i mezinárodní úrovni a motivovat firmy i komunity lidí, aby se vzdaly svých starých konceptů práce a hodnot. Vzhledem ke spletnosti globálního oděvního průmyslu a mnoha úrovním, na nichž se pohybují zainteresované subjekty, nelze tato opatření připravovat izolovaně. Aby došlo k přijetí principů wellbeing ekonomiky v celém sektoru, je třeba konzultovat je na co nejširším fóru.

Z naší práce se zainteresovanými subjekty vyvstalo během projektu množství prioritních oblastí. Odklon od ekonomiky založené na růstu směrem k wellbeing ekonomice vede několika úrovněmi. Některá opatření můžeme zavádět okamžitě, jiná představují přelomovou změnu. To je třeba brát v úvahu, když předkládáme následující doporučení, včetně příležitostí a aktivit, které lze v současnosti uskutečnit, aby se transformace urychlila. Některá z těchto doporučení budou od zainteresovaných subjektů vyžadovat více práce, aktivity i odhodlání. V mnoha případech jsou tyto oblasti propojené a změna bude vyžadovat implementaci na široké úrovni.

Nastavení limitů

Z výzkumu vyplývá, že je nutné snížit objem výroby a spotřeby textilu. Je třeba klást důraz na kvalitu oděvů a správně o ně pečovat, aby se prodloužil jejich životní cyklus (ať už u jednoho nositele, nebo v případě second handů či jiné formy výměny). Musíme také lépe porozumět tomu, co pohání nadměrnou spotřebu a produkci a jak tyto hnací síly využít pro principy wellbeingu.

Doporučení v rámci současných opatření

- Komplexní strategie pro ekodesign, značení výrobků a systémy rozšířené odpovědnosti výrobců (Extended producer responsibility, EPR), které z udržitelného oblečení a textilií učiní normu: tyto strategie se musejí vždy zaměřovat na kvalitu a odolnost oděvů a zároveň cílit na odstranění nadprodukce a vysoké spotřeby a přispívat k navracení oblečení do oběhu.
- Rozvoj systémů EPR, které podpoří důraz na kvalitu a snižování produkce: lze například zavést limity produkce a poplatky za její překročení, a podpořit tak značky, aby na trh dodávaly menší množství oblečení, ale ve vyšší kvalitě.
- Rozšířená podpora cirkulární ekonomiky: od řešení otázek odpadu a recyklace je třeba posunout se k podpoře strategií, které by v celém životním cyklu výrobku skutečně přijaly principy cirkularity za své. Patří sem například daň za použití panenských vláken, podpora ekonomických aktivit, při nichž se opětovně používají, prodávají nebo opravují starší výrobky, pobídky, úlevy a další formy podpory spotřebitelů a podniků, které tyto služby poskytují, nebo jiné způsoby, jak zajistit, aby značky tyto služby svým zákazníkům nabídly.
- Zákaz exportu textilního odpadu a zákaz likvidace neprodaných nebo přebytečných oděvů a textilního zboží.
- Podpora osvětových kampaní zaměřených na snižování spotřeby.
- Podpora vzdělávání v oblasti principů udržitelné módy (např. péče o oděvy, jejich oprava a opětovné využití).
- Nastavení jasného legislativního rámce pro reklamní slogany za účelem boje proti greenwashingu.

Opatření v rámci transformace

- Rozvoj metod pro stanovení rozpočtů či limitů pro množství oděvů, zdrojů a znečištění: v tomto případě lze využít zkušeností z jiných odvětví, například z uhlíkových limitů nebo kvót pro rybolov. Limity musejí respektovat planetární meze a přímo navazovat na jiná klimatická a udržitelná opatření. Z jednání musí vyplynout, na jaké úrovni, v jakém rozsahu a v jaké formě by se mělo s těmito rozpočty pracovat. Možnosti pro jejich uplatnění by zahrnovaly stanovení cílů pro snížení využití zdrojů, emisí spojených se spotřebou či kombinaci obojího. Cíle by byly zpočátku dobrovolné, aby se vybudovaly kapacity a změny se dostaly do obecného povědomí, zároveň by ale jasně vytyčily cestu pro povinné zavádění do praxe.
- Role e-commerce a cílené reklamy na sociálních sítích: sledování vlivu reklamy na spotřebu oděvů, zkoumání způsobů regulace, které by mohly omezit vliv reklamy na spotřebitele.

Princip

Možná opatření

Spravedlivý systém

Musíme vyvinout spravedlivý systém distribuce zisku a zdrojů, a zajistit tak globální i mezigenerační rovnost.

Doporučení v rámci současných opatření

- Uplatňování požadavků a standardů náležité péče v obchodních dohodách Evropské unie, regulace nebezpečných a toxických chemikálií a dalších chemických látek a materiálů: zajistit bezpečné a spravedlivé pracovní podmínky (včetně vyplácení důstojné mzdy / living wage⁶) v celém dodavatelském řetězci.
- Revize evropských směrnic pro zadávání veřejných zakázek: směrnice by měly zahrnovat sociální kritéria; primárním kritériem nesmí být nejlevnější varianta, ale udržitelný přístup.
- Přísná regulace v oblasti náležité péče: konkrétní ustanovení pro textilní sektor, která povedou k prosazování odpovědnosti v hodnotovém řetězci; odtajnění všech částí hodnotového řetězce a zajištění transparentnosti.
- Rozvoj a používání indikátorů wellbeingu v módním, textilním a oděvním průmyslu: zaměření na zdravotní, sociální a environmentální indikátory, nikoli pouze na ziskovost. Podpora firem, veřejných orgánů a dalších zainteresovaných subjektů při sběru dat k těmto indikátorům a využívání zjištěných informací k dalšímu postupu.

Opatření v rámci transformace

- Regulace obchodní praxe pro zlepšení pracovních práv: legislativa v oblasti nekalých obchodních praktik v oděvním průmyslu je zásadní pro řešení problémů, jako jsou například nepřiměřeně nízké výkupní ceny, krátké dodací lhůty a nepovolené subdodávky.
- Sjednocení politického názoru v oblasti wellbeing ekonomiky v textilním a oděvním průmyslu na globální úrovni: všechny zainteresované subjekty na celém světě by se tímto způsobem mohly spojit v otázce globální důstojné mzdy. Dále by bylo možné koordinovat vícestranné organizace a národní i mezinárodní instituce při řešení klíčových udržitelných obchodních praktik, včetně objemu obchodu, materiálového a chemického složení, dohledatelnosti a transparentnosti.
- Stanovení a zavedení přerozdělovacích opatření, která podpoří spravedlivou transformaci a vybudování wellbeing ekonomiky s pozitivním dopadem na dělníky a dělnice v celém dodavatelském řetězci: investice nutné pro přechod na wellbeing ekonomiku by se měly zaměřit na nápravu škod, které vlivem textilního a oděvního průmyslu dopadají na životní prostředí, například na znečištění vody.

6 Právo na důstojnou mzdu je základním lidským právem uznaným OSN. Důstojná mzda by měla pokrýt základní potřeby – jídlo, bydlení, vzdělání a zdravotní péči – a zajistit drobné úspory pro neočekávané výdaje.

Princip

Možná opatření

Spravedlivá správa věcí veřejných

Podmínkou pro spravedlivou správu věcí veřejných jsou vhodně nastavené participativní a rozhodovací procesy, které kladou důraz na inkluzivitu, otevřený dialog a flexibilitu při uskutečňování trvalých změn. Řádná správa věcí veřejných podporuje budování kapacit a zapojení zainteresovaných subjektů na všech úrovních módního průmyslu.

Doporučení v rámci současných opatření

- Vedle evropských a jednotlivých národních správních orgánů vytvořit rovněž občanská shromáždění, která se budou zabývat indikátory wellbeingu v ekonomice a tvorbou vyvážených vícestranných rozhodovacích procesů.

Opatření v rámci transformace

- Vytvoření bezpečného prostoru a jasných rozhodovacích procesů pro plánování wellbeing ekonomiky na globální úrovni: zabezpečení participace širokého spektra zainteresovaných subjektů, přičemž je třeba klást důraz i na účast nedostatečně zastoupených skupin.
- Podpora nadnárodních i místních sociálních hnutí, která prosazují rozhodovací procesy orientované na wellbeing ekonomiku a využívají je k osvětě a kontrole veřejné politiky: kritické přezkoumání zavedených postupů a zároveň navazování mnohostranného a inkluzivního dialogu při mapování problémů a zavedení přiměřených a efektivních rozhodovacích procesů.
- Tvorba inovativních vzdělávacích a výukových systémů jak pro wellbeing ekonomiku obecně, tak přímo v módním, textilním a oděvním sektoru: tyto systémy mohou být následně využity ke změně kultury a vnímání módy. Konkrétně by se mohlo jednat o snížení produkce a spotřeby oděvů, zvýšení kvality práce, kapacity a participace v rozhodovacích procesech a povědomí o nových obchodních modelech.
- Je nutné zajistit, aby zapojení firem do vícestranných iniciativ nesloužilo jako obrana před jakoukoli právní odpovědností.

Princip

Možná opatření

Netržní postupy v oblasti módy

Díky inovativním netržním mechanismům může módní průmysl vzkvétat a současně naplňovat potřeby lidí i životního prostředí.

Doporučení v rámci současných opatření

- Široká politická podpora pro udržitelné aktivity v módním a textilním sektoru, které nebudou orientované pouze na zisk: například zdroje pro neziskové podnikové struktury⁷, daňové pobídky nebo podpora dostupnosti počátečního financování, inkubátorů, právních a dalších služeb, tedy opatření, která ulehčí start neziskovým podnikům.
- Podpora a finanční pomoc pro udržitelnou módu: jedná se například o komunitní dílny, opravny (repair café) či swapy oblečení mimo tržní ekonomiku. Doporučujeme vypracování případových studií a návodů, jak rozvíjet netržní postupy v oblasti módy, start-upy či počáteční financování a zvyšovat povědomí o těchto aktivitách v rámci komunity. Tyto praktiky mohou být v souladu s plánem Evropské unie pro sociální ekonomiku.

Opatření v rámci transformace

- Změny právních a regulačních rámců, které podporují či upřednostňují neziskové podnikové struktury a ukládají podnikům povinnost vytvářet environmentální a sociální hodnoty: jedná se například o pokyny pro zadávání veřejných zakázek, které budou povinně zahrnovat také partnery z neziskové a/nebo sociálněekonomické sféry.
- Zvýšená podpora pro nové udržitelné a netržní praktiky: zahrnuje zprostředkování potřebných prostor (např. ve stávajících centrech měst nebo nákupních střediscích), dostupnost dílen a opraven (přístup pro všechny členy komunity), swapy oblečení nebo podporu široce dostupného vzdělávání a kurzů zaměřených na opravu a přešívání oděvů.

⁷ Hlavním cílem neziskových firem je naplnění lidských potřeb uvnitř planetárních limitů. Zisk je zde vnímán jako prostředek k uspokojování lidských potřeb uvnitř planetárních mezí, není cílem sám o sobě. Více například na webových stránkách www.nerust.cz.

